

ЕВРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ УЯВЛЕНЬ В. ПАРЕТО ПРО ПРИРОДУ ЛЮДИНИ

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Анотація

В публікації здійснено історико-соціологічний аналіз оцінки наукових доробок В.Парето щодо психологічних принципів соціологічної теорії дії. Виявлено обґрунтовані та критичні аспекти позицій вченого. Обґрунтовано потенціал використання положень В.Парето щодо деривацій як елементів раціонального виправдання ірраціональних дій людиною для пояснення сутності викликів сучасності.

Ключові слова: соціальна дія, природа людини, інстинкти, деривації.

Abstract

Historical and sociological analysis of the evaluation of scientific works of V. Pareto regarding the psychological principles of sociological theory of action was examined in the article. The substantial and critical aspects of the scientist's positions are revealed. The potential of using V.Pareto's provisions about derivations as elements of rational justification of irrational actions by a person to explain the essence of the challenges of the present is substantiated.

Keywords: social action, human nature, instinct, derivation.

Італійський класик економічної та соціологічної думки Вільфредо Парето увійшов в історію науки як досить контраверсійний вчений, найбільш відомий доробок якого пов'язаний з представленням історії крізь призму боротьби малочисельних соціальних груп «еліти». Саме у його працях наявні одні з перших спроб опису ролі, функцій та соціально-психологічного характеру осіб, які зберігають за собою керуючі функції. Решта ж населення, яка за чисельністю становить переважну більшість, за підходом В.Парето, уособлює у собі увесь той скепсис та поблажливе ставлення, яке й у наш час вкладається у буденному та профанному вжитку терміну «маса». Власне й сам італійський вчений, іронічно вбачаючи людину за своєю природою як ірраціональну, нелогічну, афективну та інстинктивну «масу» (тобто переважну решту населення без елітарної складової) розумів як емоційну хаотичну та часто некеровану юрбу, а отже, вивчав способи подібного керування представниками еліти [4].

Хоча означений підхід до виявлення характеристик природи людини не отримав широкої підтримки в історії науки, вбачаємо позиції автора змістовно досить актуальними та цікавими задля розуміння певних психічних внутрішніх механізмів діяльності людини, особливо в наш час, коли маніпулятивні впливи інформаційних технологій та конкретних зацікавлених у керуванні людиною осіб набувають надвисокого масштабу. При цьому варто підкреслити, що хоч змістовно даний підхід містить вагомий евристичний потенціал, форма ж представлення В.Парето власних позицій (це численні еkleктичні та концептуально мало пов'язані класифікації та типології так званих «осадів» та «деривацій») не витримує жодної критики.

Усі людські дії В. Парето поділяє на логічні та нелогічні, вказуючи на те, що останні переважають, тоді ж як уособлення справді логічних дій можна віднайти у роботі науковця, спекулянта чи економіста, однак лише у випадках, коли останні не помиляються. Тож, по факту логічна діяльність – це діяльність максимально, у поняттях М. Вебера, «раціоналізована», ідеально прорахована та логічно зважена, а отже й утопічна у реальному житті (або скоріше є ідеальною типом). Усі ж інші дії людини – нелогічні, здійснюються на основі внутрішніх почуттів, афектів, стереотипів, цінностей та імпульсів, усього спектру різноспрямованого «внутрішнього світу» людини. Тож, за В. Парето людина не надто відрізняється від соціальної тварини, якщо брати до уваги мотивації вчинення нею дії і, ймовірно, автор навряд підтримав би ідею називати окремого представника людства «*homo sapiens*». Такий однозначний та жорсткий психологічний редукціонізм та неймовірне спрощення, вочевидь, й є однією з ключових причин несприйняття критиками історії суспільствознавства позицій В. Парето щодо діяльності людини [1, 2]. Однак, якщо все ж не акцентувати увагу на поданих очевидних недоліках і припустити, що за власною природою людина все ж має у більшій чи меншій мірі елемент тяжіння до задоволення власних внутрішніх імпульсивних бажань (що є стимулом до здійснення принаймні певного спектру дій), то саме у підході В. Парето можна віднайти потенційно цікавий та перспективний підхід до пояснення внутрішнього особистісного діалогу людини, для якого цілком доцільною була б назва «модель самовиправдання».

Сучасне європейське суспільство, орієнтоване на раціоналізацію та бюрократизацію діяльності, а також на нарощення капіталу, користуючись утилітарною формулою Б. Франкліна «час - це гроші», створює уявлення про певні соціально бажані риси характеру (прогнозованість поведінки, стриманість, пунктуальність, розвинене аналітичне та критичне мислення, стресостійкість та ін.) та, відповідно, засуджує протилежні (емоційність, ірраціональність, нестриманість, бурхливий прояв емоцій, некерованість та ін.). Відповідно, існують певні моделі поведінки, які відтворювати престижно чи навпаки. Якщо припустити, що певна частка наших дій є наслідком втілення саме соціально «небажаних» рис нашої особистості, виникає питання - як людині діяти у ситуації гострого конфлікту власної природи та тиску суспільства щодо «небажаності» проявів такої природи.

Для пояснення індивідуальних виходів з даного конфлікту В. Парето вводить до обігу фактично невживане у даний час поняття «деривацій» («похідних»), які по суті являють собою чотири способи раціонально виправдати та замаскувати людиною свої нелогічні імпульсивні дії задля того, щоб самій для себе здаватися «логічною», а отже й адекватною [3]. У якості простого та вкрай очевидного прикладу можна навести ситуацію, коли мати вдарила дитини за вчинену шкоду. Дана дія, однозначно афективна та необдуманна, є фізичною реакцією задоволення негативної емоції гніву, не є ані обдуманною, ані зваженою. Однак, у більшості випадків мати «виправдовує» власну поведінку, раціоналізує та пояснює її, апелюючи до того, що її дії виступали ефективним елементом виховання задля унеможливлення подібної шкідливої діяльності дитини у майбутньому. Однак, у даному випадку можна впевнено стверджувати про самообман матері, оскільки перед ударом вона не обдумувала, не аналізувала та не зважували усі методи педагогічного навчання, обравши серед них найбільш дієвий. Вчинок був афективний, однак поданий як логічно зважений.

Означений підхід має потенціал до опису значно ширшого спектру людських дій, більш складних та менш очевидних, де міститься свідомий чи підсвідомий елемент самозанурення до ілюзорного виправдання власних дій як спосіб уникнення статусу маргіналу, або ж консервативне небажання відмови та переоцінки власної системи цінностей. У наш час, який визначається масштабним впливом медіа та маніпулятивних технологій, соціальних викликів та криз потреба людини у збереженні власної психічної гармонії та стабільності, ймовірно, переважає над прагненням «зірвати з себе ж маску» та чесно дізнатися про справжні мотиви власної поведінки. Вважаємо, що саме такий підхід надає змогу ефективно пояснити занурення людей до так званого феномену «інформаційної бульбашки», секрети успіху популістських виступів політичних діячів та популярності приватних медіа, поширення фейкової інформації і наукових міфів та багато ін..

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Арон Р. Этапы развития социологической мысли / Раймон Арон // Часть вторая. Поколение на стыке веков. Вильфредо Парето [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/aron/08.php
2. Гофман А.Б. Семь лекций по истории социологии. Учебное пособие для вузов / Александр Гофман // Лекция седьмая. Социология Вильфредо Парето.- М., 1995. - С. 183-202.
3. Парето В. Компендиум по общей социологии / Вильфредо Парето [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.twirpx.com/file/1136375/>
4. Парето В. Трансформация демократии / Вильфредо Парето // Тексты по истории социологии XIX-XX в.в. Хрестоматия [Сост. и отв. ред. В.И. Добреньков, Л.П. Беленкова]. - М., 1994. – С. 169-177.

Мороз Євгенія Олегівна, к.с.н., асистент кафедри теорії та історії соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ

Moroz Yevheniia, Candidate of sociological sciences, Assistant Professor, Department of Theory and History of Sociology, Faculty of Sociology, Taras Shevchenko National University of Kyiv